

वर्ष ५०

अङ्क १२

भदौ २०८३

अगस्ट-सेप्टेम्बर २०२६

केन्द्रीय बैंक डिजिटल मुद्रासम्बन्धी कार्यशाला

भुक्तानी प्रणाली विभागले साउन २८ गते काठमाडौंमा केन्द्रीय बैंक डिजिटल मुद्रा (सीबीडीसी) सम्बन्धी परामर्श कार्यशाला आयोजना गर्‍यो ।

गभर्नर प्रा.डा. विश्वनाथ पौडेलको उपस्थितिमा विभागले उक्त कार्यक्रम आयोजना गरेको हो । कार्यक्रममा विभिन्न विभाग/कार्यालयका निर्देशक, आयोजक विभागका कर्मचारी, सीबीडीसीसम्बन्धी कार्यदलका सदस्य, वाणिज्य बैंक, विकास बैंक, भुक्तानी प्रणाली सञ्चालक, सरकारी निकायका प्रतिनिधिसँगै विज्ञहरूको सहभागिता थियो ।

सो अवसरमा गभर्नर पौडेलले अन्तर्राष्ट्रिय अनुभवको आधारमा सीबीडीसीको डिजाइन, अन्तरआवद्धता, सुरक्षा, समावेशिता, वित्तीय प्रणाली तथा मौद्रिक सार्वभौमिकतामा पर्न सक्ने प्रभावबारे चर्चा गर्दै सीबीडीसी प्रयोगका सम्भावना र चुनौतीबारे सघन ढङ्गले अध्ययन हुनुपर्ने आवश्यकता औल्याउनुभयो ।

कार्यक्रमको पहिलो सत्रमा विभागका का.मु. निर्देशक प्रल्हाद गिरिले सीबीडीसीको सम्भावित प्रयोग क्षेत्र र 'पुफ अफ कन्सेप्ट'को अवधारणा प्रमाणीकरणको डिजाइनका विषयमा प्रस्तुति दिनुभयो । साथै, आमन्त्रित

विज्ञ हरप्रीत सिंह मानले 'Blockchain and Tokenization' को सन्दर्भमा सीबीडीसीका विविध पक्षबारे प्रस्तुति दिनुभयो ।

कार्यशालाको दोस्रो सत्रमा सहभागीहरूबीच अन्तरक्रिया सञ्चालन गरिएको थियो । सो अवसरमा सहभागीहरूबीच नेपालमा सीबीडीसीको सम्भावित प्रयोग, आवश्यक प्राविधिक तथा संस्थागत पूर्वाधार, साइबर सुरक्षा, वैयक्तिक गोपनीयता, अन्तरआवद्धता, वित्तीय समावेशीकरण, कार्यान्वयनका चुनौती र सम्भावनाबारे छलफल भएको थियो । का.मु. निर्देशक गिरिले अन्तरक्रिया सत्रको सहजीकरण गर्नुभएको थियो ।

कार्यक्रममा विभागका कार्यकारी निर्देशक निश्चल अधिकारीले सीबीडीसीसम्बन्धी थप अध्ययन, 'पुफ अफ कन्सेप्ट' र नीतिगत व्यवस्था तर्जुमाको निम्ति उक्त कार्यशालाबाट प्राप्त सुझाव महत्त्वपूर्ण हुने बताउनुभयो ।

सो अवसरमा विभागका निर्देशक अजित रेग्मीले स्वागत मन्तव्य राख्नुभयो भने प्रधान सहायक मीनराज शर्माले कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुभएको थियो । ■

एएमएल/सीएफटी र गो-एएमएल प्रणालीसम्बन्धी कार्यशाला गोष्ठी

वित्तीय जानकारी इकाइले साउन २८ गते काठमाडौंमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण (एएमएल/सीएफटी) र गो-एएमएल प्रणालीमा हुने रिपोर्टिङका सन्दर्भमा कार्यशाला गोष्ठी अयोजना गर्‍यो ।

इकाइका प्रमुख वासुदेव भट्टराईको अध्यक्षता र प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका सचिव पुष्कर सापकोटाको प्रमुख आतिथ्यमा आयोजित उक्त कार्यक्रममा गैरवित्तीय पेसाकर्मी तथा व्यवसायी, नियमनकारी निकाय, सम्बद्ध एसोसिएसनका प्रतिनिधि र व्यवसायीहरूको सहभागिता थियो ।

कार्यक्रममा सचिव सापकोटाले नेपाललाई एफएटीएफको 'ग्रे-लिस्ट'बाट निकाल्न नेपाल सरकारले यथेष्ट प्रयास गरिरहेको उल्लेख गर्दै नियामक निकायहरूबाट तोकिएको समयसीमाभित्र ठोस प्रयास हुनुपर्ने बताउनुभयो ।

सो अवसरमा एएमएल/सीएफटी र गो-एएमएल प्रणालीमा हुने रिपोर्टिङमा केन्द्रित रहेर चार वटा कार्यपत्र प्रस्तुत गरिएको थियो । इकाइका सहायक निर्देशक कमल पौडेलले 'goAML in DNFBS' विषयक कार्यपत्र प्रस्तुत गर्दै उक्त प्रणालीमा आवश्यकता, सीमा कारोबार, शङ्कास्पद कारोबार/गतिविधि प्रतिवेदन, पृष्ठपोषण आदिको अवस्था र रिपोर्टिङका क्रममा देखिएका कमजोरीबारे चर्चा गर्नुभयो ।

आन्तरिक राजस्व विभागका उप-सचिव ऋषिराम पोखरेलले बहुमूल्य धातु तथा वस्तुका कारोबारसम्बन्धी कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुभयो । त्यस क्रममा उहाँले सानो आयतनमा उच्च मूल्य, नगदमा आधारित कारोबारको लामो

परम्परा, अवैध आयात र हुण्डीसँगको सम्भावित सम्बन्धका कारण यस्ता कारोबार संवेदनशील रहेको जानकारी दिनुभयो ।

पर्यटन विभागका उप-सचिव हिमाल गौतमले क्यासिनो व्यवसायसम्बन्धी कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुभयो । त्यस क्रममा उहाँले क्यासिनोमा नगदमा आधारित विदेशी मुद्राको कारोबार उच्च हुने भएको उल्लेख गर्दै क्यासिनो क्षेत्र बढी संवेदनशील रहेको चर्चा गर्नुभयो । भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभागका कानुन अधिकृत ध्रुव भण्डारीले घरजग्गा क्षेत्रसम्बन्धी कार्यपत्र प्रस्तुत गर्नुभयो । उहाँले घरजग्गा कारोबारमा उच्च रकम स्थानान्तरण हुने र गैरकानुनी तवरले अर्जित सम्पत्तिको शुद्धीकरण हुन सक्ने भएकाले सो क्षेत्र उच्च जोखिमयुक्त रहेको जानकारी दिनुभयो ।

कार्यपत्र प्रस्तुतिपश्चात् सहभागीहरूबीच

एएमएल/सीएफटी र गो-एएमएल प्रणालीका विविध विषयमाथि छलफल भएको थियो । इकाइका उप-निर्देशक सचिनराज पियाले छलफल सत्रको सहजीकरण गर्नुभएको थियो । सो अवसरमा सहभागी व्यवसायी र एसोसिएसनका प्रतिनिधिको तर्फबाट ग्राहक पहिचान, इजाजतपत्र प्रक्रिया, सीमा कारोबारको गणना, गो-एएमएल प्रणालीमा प्रतिवेदन पेस गर्ने प्रक्रिया लगायतका विषयमा जिज्ञासा राखिएको थियो ।

सो अवसरमा भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभागका महानिर्देशक योगेन्द्रप्रसाद दुलाल, आन्तरिक राजस्व विभागका महानिर्देशक डा. भीष्मकुमार भुसाल र नेपाल राष्ट्र बैंकका निर्देशक हरिकुमार नेपालले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कारी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारणका विविध पक्षमाथि आ-आफ्नो धारणा राख्नुभएको थियो ।

कार्यक्रममा इकाइका प्रमुख भट्टराईले ग्राहक पहिचान नै सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणको जग रहेको उल्लेख गर्दै ग्राहक पहिचानको अभिलेख व्यवस्थित नभएसम्म गुणस्तरीय प्रतिवेदन सम्भव नहुने स्पष्ट पार्नुभयो । सूचक संस्था, नियमनकारी र सुपरिवेक्षकीय निकाय सबैको सामूहिक प्रयासबाट मात्र सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारणमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने उहाँको भनाइ थियो ।

सो अवसरमा इकाइका उप-निर्देशक केशवप्रसाद रिमालले स्वागत मन्तव्य राख्दै कार्यक्रमको उद्देश्य र औचित्यमाथि प्रकाश पार्नुभएको थियो भने प्रधान सहायक पूर्णिमा कोइरालाले कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुभएको थियो । ■

निरीक्षण प्रतिवेदनसम्बन्धी कार्यशाला गोष्ठी

वित्तीय संस्था सुपरिवेक्षण विभागले साउन १५ गते काठमाडौंमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको निरीक्षण प्रतिवेदनसम्बन्धी कार्यशाला गोष्ठी आयोजना गर्‍यो ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको निरीक्षणपश्चात् तयार गरिने प्रतिवेदनमा उल्लेख हुने कैफियत र निर्देशनमा एकरूपता कायम गर्ने उद्देश्यका साथ विभागले उक्त गोष्ठी आयोजना गरेको हो । गोष्ठीमा विभागका कार्यकारी निर्देशक विश्रुत थापा, निर्देशकद्वय निभा श्रेष्ठ र आर्या जोशीसहित विभागका सम्पूर्ण कर्मचारीको

सहभागिता थियो ।

सो अवसरमा विभागका उप-निर्देशकहरू अमृतबहादुर बुढाथोकी, बाबुराम कोइराला र निरज अधिकारीले क्रमशः गैर-स्थलगत सुपरिवेक्षण, स्थलगत निरीक्षण र कार्यान्वयनका क्रममा देखिएका समस्या र चुनौतीका विषयमा वार्ता प्रस्तुत गर्नुभयो । सोपश्चात् कार्यकारी निर्देशक र निर्देशकहरूले सहभागी कर्मचारीबाट राखिएका जिज्ञासाको जवाफ दिनुभएको थियो ।

कार्यक्रममा कार्यकारी निर्देशक

थापाले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको निरीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिने कैफियत तथा निर्देशनमा एकरूपता कायम हुनुपर्ने उल्लेख गर्दै विभागको सुपरिवेक्षकीय कार्यसम्पादनलाई आगामी दिनमा थप गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउनुपर्ने आवश्यकता औल्याउनुभयो ।

सो अवसरमा विभागका उप-निर्देशक प्रेमलाल ज्ञवालीले स्वागत मन्तव्य राख्दै गोष्ठीको औचित्यमाथि प्रकाश पार्नुभयो भने सहायक निर्देशक रोजिना शिवाकोटीले कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुभएको थियो । ■

सीबीडीसीसम्बन्धी लक्षित समूह छलफल

भुक्तानी प्रणाली विभागले असार र साउन महिनामा केन्द्रीय बैंक विद्युतीय मुद्रा (सीबीडीसी) का सन्दर्भमा पाँच वटा लक्षित समूह छलफल सम्पन्न गरेको छ ।

विभागका अनुसार असार २६ गते वाणिज्य बैंक, साउन ६ गते भुक्तानी सेवा सञ्चालक र भुक्तानी सेवा प्रदायक संस्था, साउन ८ गते विकास बैंक र वित्त कम्पनीका प्रतिनिधि, साउन १२ गते अनुसन्धानकर्ता, प्रविधि विज्ञ, व्यवसायी

र विद्यार्थी तथा साउन १३ गते सरकारी र नियामक निकायका प्रतिनिधिको सहभागितामा उक्त छलफल सम्पन्न भएको थियो ।

कार्यक्रममा सीबीडीसी कार्यान्वयनमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको भूमिका, वित्तीय स्थायित्वमा पर्न सक्ने प्रभाव, वित्तीय समावेशता, कानुनी तथा नियामकीय स्पष्टता, सीबीडीसीको डिजाइन, प्राविधिक पूर्वाधार, अन्य प्रणालीसँगको अन्तरआबद्धता, साइबर सुरक्षा, वैयक्तिक

गोपनीयता लगायतका विषयमा सहभागीहरूबीच छलफल भएको थियो ।

नेपालमा सीबीडीसी कार्यान्वयनको सन्दर्भमा विस्तृत अध्ययन गर्नका निम्ति २०८३ असार ४ गते भुक्तानी प्रणाली विभागका का.मु. निर्देशक प्रल्हाद गिरीको संयोजकत्वमा एक कार्यदल गठन भएको थियो । सरोकारवालाको सुझाव लिने उद्देश्यका साथ लक्षित समूह छलफल आयोजना गरिएको जनाइएको छ । ■

‘क्रोनी-क्यापिटलिज्म’, ‘क्रियटिभ डिस्ट्रक्सन’ र नेपालको सन्दर्भ

टीकाराम तिमिल्सिना
उप-निर्देशक

१. विषय प्रवेश

पुँजीवादी अर्थव्यवस्थामा निजी पुँजी परिचालन गरी वस्तु तथा सेवाको उत्पादन र बिक्रीमार्फत कानूनसम्मत ढङ्गले नाफा आर्जनको लागि प्रोत्साहन गरिन्छ। यसमा सम्पत्तिको अधिकार र प्रतिस्पर्धी बजार संरचना हुन्छ। उत्पादक र उपभोक्तालाई स्वतन्त्र छनोटको अधिकार सुनिश्चित गरिएको हुन्छ भने सरकार उपभोक्ताको हित संरक्षण गर्दै निजी लगानी परिचालनका लागि उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने भूमिकामा रहने अपेक्षा राखिन्छ।

पुँजीवादको अभ्यास कतिपय अवस्थामा फरक रूपमा भएको पाइन्छ। जब व्यवसायीले वस्तु वा सेवाको गुणस्तर र स्वस्थ प्रतिस्पर्धामा निर्भर नभई राजनीतिक नेतृत्व र नीति निर्मातालाई प्रभावमा पारेर अनुचित लाभ लिन थाल्छन् त्यतिबेला समाजमा पुँजीवादको स्वरूप विकृत हुँदै जान्छ, जसलाई अर्थशास्त्रमा ‘क्रोनी क्यापिटलिज्म’ अर्थात् ‘आसेपासे पुँजीवाद’ भनिन्छ।

रिजर्भ बैंक अफ इन्डियाका पूर्व गभर्नर रघुराम राजनले ‘प्रोटेक्ट क्यापिटलिज्म फ्रम क्यापिटलिस्ट्स’ शीर्षकको पुस्तकमार्फत यस विषयमा चर्चा गरेका छन् भने नोबेल विजेता अर्थशास्त्री अभिजित बेनर्जी र ‘क्यापिटल इन द ट्वेन्टी फर्स्ट सेन्चुरी’ का लेखक थोमस पिकेटीसम्मले विश्वभर विस्तार भइरहेको आर्थिक असमानताको एउटा कारण आसेपासे पुँजीवाद रहेको औल्याएका छन्। उनीहरू पुँजीवादको समस्या मोडेलमा भन्दा पनि यसको कार्यान्वयनकर्ताको नियतमा निर्भर रहेको तर्क गर्छन्।

निजी क्षेत्रले उत्पादन र रोजगारी सिर्जनामा मुख्य भूमिका निर्वाह गर्ने र सरकारले प्रभावकारी नियमन गर्ने मान्यताका आधारमा सन् १९८० को दशकबाट सुरु भएको आर्थिक उदारीकरणसँगै विश्वका अधिकांश मुलुकले

उदारवादी व्यवस्थालाई आर्थिक प्रणालीको रूपमा अङ्गीकार गरेका छन्। विशेषतः २०४५ सालपछि नेपाली अर्थव्यवस्था पनि यसै सिद्धान्तान्तर्गत सञ्चालित छ। यद्यपि संविधानले ‘समाजवादउन्मुख अर्थव्यवस्था’ को परिकल्पना गरेको छ भने नेपाली अर्थतन्त्रमा निजी क्षेत्रको योगदान करिब ७० प्रतिशत छ।

‘क्रोनी क्यापिटलिज्म’ वास्तविक पुँजीवादभन्दा एउटा खास अर्थमा भिन्न हुन्छ। सामान्य उदारवादी व्यवस्थामा प्रतिस्पर्धी क्षमता, नवप्रवर्तन र दक्षताले सफलता निर्धारण गर्दछ भने आसेपासे पुँजीवादमा राजनीतिक, आर्थिक र प्रशासनिक प्रभाव महत्त्वपूर्ण हुन्छ। पहिलोमा उपभोक्तालाई गुणस्तरीय वस्तु वा सेवा प्रतिस्पर्धी मूल्यमा बिक्री गरी नाफा आर्जन गरिन्छ भने दोस्रोमा शक्ति संरचनासँग निकटता कायम गरेर आर्थिक लाभ हासिल गर्ने ध्येय राखिन्छ। तर, यस्ता गतिविधिले अर्थव्यवस्थालाई क्रमशः विकृत गर्दै लैजान्छ। यस्तो परिवेशमा दक्षता र व्यावसायिकताभन्दा पहुँचवालाको बोलवाला कायम हुन्छ भने स्वस्थ प्रतिस्पर्धाको सट्टा एकाधिकार वा सीमित अधिकारको अवस्था सिर्जना हुन्छ। यसैको विरोधस्वरूप विश्वका विभिन्न मुलुकमा भिन्न-भिन्न समयमा भएका नागरिक आन्दोलनमा धेरै मानिसले ज्यान गुमाएका छन् भने ठूलो भौतिक क्षतिसमेत भएको देखिन्छ।

दक्षिण एसियामै पनि सन् २०२४ मा बङ्गलादेशमा भएको आन्दोलन र २०८२ भदौमा नेपालमा भएको ‘जेन-जी आन्दोलन’का घटनाको पृष्ठभूमिलाई समेत आसेपासे पुँजीवादले प्रवर्द्धन गरेको कुशासन र भ्रष्टाचारप्रतिको असन्तुष्टिको रूपमा विश्लेषण गरिँदै आइएको छ। यसरी ‘क्रोनी क्यापिटलिज्म’ले वास्तविक उदारवादको स्वरूपलाई विकृत तुल्याउँदै समग्र प्रणालीको वैधतामाथि नै प्रश्न खडा गरिरहेको हुन्छ।

२. ‘क्रियटिभ डिस्ट्रक्सन’ र क्रोनी क्यापिटलिज्मको सन्दर्भ

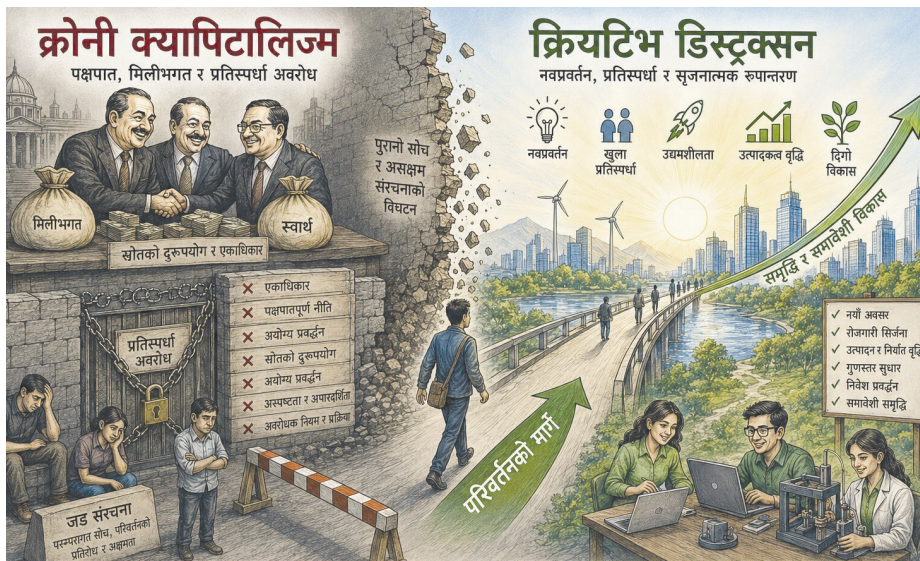
अर्थशास्त्री जोसेफ सुम्पटरले प्रतिपादन गरेको ‘क्रियटिभ डिस्ट्रक्सन’को अवधारणाअनुसार आर्थिक विकासको मूल स्रोत नयाँ खोज, आविष्कार र नवप्रवर्तन हो। यसअन्तर्गत आर्थिक हैसियत प्राप्त गर्ने उद्देश्यले मानिस र कम्पनीहरू खोज/अनुसन्धानमा संलग्न हुन्छन्। उनीहरूले उत्पादन गरेको वस्तु वा सेवा बजारमा स्थापित हुँदा त्यसले उनीहरूलाई आर्थिक लाभ दिन्छ। नयाँ अनुसन्धानले पुराना स्थापित मान्यता एवम् प्रविधिलाई तथ्य र प्रमाणका आधारमा चुनौती दिँदा वस्तु वा

सेवाको गुणस्तर र उपलब्धतामा निरन्तर सुधार आउँछ। उदाहरणको निम्ति; कुनै समय मोबाइल बजारमा हावी रहेको नोकिया, स्मार्टफोनको विकाससँगै क्रमशः कमजोर हुँदै गएकोमा यस्तो प्रविधिगत छलाडको मुख्य फाइदा उपभोक्ताले कम मूल्यमा उच्च गुणस्तरका मोबाइल फोनको उपलब्धतामार्फत पाइरहेका छन्। ‘क्रोनी क्यापिटलिज्म’ले यस्ता प्रक्रियालाई प्रत्यक्ष रूपमा अवरुद्ध गर्छ।

राजनीतिक पहुँचका आधारमा जब कुनै कम्पनीले विशेष कानुनी वा प्रशासनिक सुविधा पाउँछ, त्यसले अन्य प्रतिस्पर्धीलाई अस्वाभाविक रूपमा कमजोर बनाइदिन्छ र सहूलियत नपाएका कम्पनीहरू क्रमशः बजारबाट बाहिरिन्छन् वा स्थापित कम्पनीसँग मर्जरमा जान बाध्य हुन्छन्। सहूलियत पाएका कम्पनीले आफूले आर्जन गरेको आर्थिक शक्ति प्रयोग गरी नयाँ प्रतिस्पर्धीको प्रवेश रोक्न नीति निर्माता र राजनीतिज्ञलाई निरन्तर प्रभावित पार्ने कार्य अर्थात् ‘लविङ्ग’ गरिरहेका हुन्छन्। परिणामस्वरूप स्थापित कम्पनीले नवप्रवर्तनमा लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस गर्दैनन्। बजार हिस्सा प्रतिस्पर्धाबाट भन्दा पनि राज्यको संरक्षणबाट सुरक्षित भइरहेको हुन्छ। बजार पुरानो, परिपक्व र आउटडेटेड प्रविधिले लामो समयसम्म कब्जा गरिरहन्छ। तर नयाँ सोच र उद्यमशीलता भने उपयुक्त वातावरणको अभावमा निरुत्साहित हुन्छ। यसरी ‘क्रोनी क्यापिटलिज्म’ ‘क्रियटिभ डिस्ट्रक्सन’को प्रत्यक्ष बाधक बन्छ। आसेपासे संरक्षण जति धेरै मौलाउँछ, त्यसले नवप्रवर्तनलाई उति नै खुम्च्याउँदै लैजान्छ। परिणामतः मुलुकको आर्थिक रूपान्तरण सुस्त बन्दै जान्छ। यसको अन्तिम लागत भने उपभोक्ता र समग्र अर्थतन्त्रले व्यहोर्नुपर्ने हुन्छ। उपभोक्ताहरू न्यून मूल्यमा गुणस्तरीय वस्तु वा सेवाको छनोट र उपभोग गर्ने अवसरबाट विमुख हुन्छन् भने अर्थतन्त्रले थप रोजगारी सिर्जना र उत्पादकत्व वृद्धिको सम्भावना गुमाउँदै जान्छ।

३. ‘क्रियटिभ डिस्ट्रक्सन’को प्रवर्द्धन

सन् २०२५ को अर्थशास्त्रतर्फको नोबेल पुरस्कार प्राध्यापकत्रय जोएल मोक्यर, फिलिप एगिओन र पिटर होविटलाई संयुक्त रूपमा प्रदान गरिएको थियो। प्राध्यापक मोक्यरलाई प्राविधिक विकास र आर्थिक वृद्धिमा गरेको खोजका लागि पुरस्कृत गरिएको हो भने प्राध्यापकद्वय एगिओन र होविटलाई सुम्पटेरियन अर्थशास्त्रमा आधारित ‘क्रियटिभ डिस्ट्रक्सन’ सम्बन्धी योगदानका लागि सम्मानित गरिएको हो। प्राध्यापक एगिओनका अनुसार ‘क्रियटिभ

डिस्ट्रक्सन'को प्रवर्द्धनका लागि तीन वटा मुख्य आयाममा सुधार आवश्यक छ। यो विषय नेपालजस्ता विकासोन्मुख मुलुकहरूका लागि उत्तिकै सान्दर्भिक देखिन्छन्।

पहिलो आयाम बलियो प्रतिस्पर्धी कानून हो। राज्यले विद्यमान सबै कम्पनीलाई समान स्तरको कानुनी र नीतिगत वातावरण उपलब्ध गराए मात्र कम्पनीहरू आफ्नो बजार हिस्सा कायम राख्न वस्तु वा सेवाको गुणस्तर सुधार गर्दै निरन्तर नवप्रवर्तनमा लाग्न बाध्य हुन्छन्। त्यस्तै, विद्यमान प्रविधिलाई चुनौती दिनेगरी नयाँ कम्पनी बजार प्रवेश गर्ने वातावरण सुनिश्चित हुँदा तीव्र प्रतिस्पर्धाको वातावरण सम्भव हुन्छ र उन्नत प्रविधिले पुरानोलाई कुनै पनि समयमा विस्थापन गर्न सक्छ।

दोस्रो आयाम शिक्षा प्रणालीमा आमूल सुधार हो। खोज, अनुसन्धान र समस्या समाधानमुखी शिक्षाले नयाँ प्रविधिको विकासका लागि आवश्यक सिर्जनशील मानव पुँजी तयार गर्छ र स्थापित मान्यतालाई प्रश्न गर्न सक्षम पुस्ता उत्पादन गर्छ। तिनै जनशक्तिले व्यावसायिक वातावरणको क्रमिक रूपान्तरणमा हस्तक्षेपकारी भूमिका निर्वाह गर्छन्।

तेस्रो आयाम सामाजिक सुरक्षासँग सम्बन्धित छ। 'क्रियटिभ डिस्ट्रक्सन'ले पुरानो सीपलाई विस्थापन गर्दा प्रभावित हुने श्रमशक्तिलाई अल्पकालमा आवश्यकता अनुसारको सामाजिक संरक्षण र मध्य-दीर्घकालमा नयाँ प्रविधिसँग सम्बन्धित सीप सिकाएर पुनः श्रम बजारमा फर्काउने वातावरण तयार गर्नु राज्यको दायित्व हुन्छ। यी तीन आयाम एकसाथ अघि नबढाई 'क्रोनी क्यापिटलिज्म'को अन्त्य र 'क्रियटिभ डिस्ट्रक्सन'को प्रवर्द्धन अपूरो रहन्छ।

४. नेपालको सन्दर्भ

नेपालको अर्थतन्त्र लामो समयदेखि विप्रेषण आयमा निर्भर रहँदै आएको छ। यही विप्रेषणले अर्थतन्त्रको वाह्य क्षेत्रलाई भरथेग गरिरहेको छ। अर्थतन्त्रको महत्वपूर्ण हिस्साको

रूपमा रहेको कृषि क्षेत्रलाई आधुनिकीकरण गर्ने प्रयासले मूर्त रूप पाउन सकिरहेको छैन। दैनिक उपभोग्य सामानमा समेत आयातमै निर्भर रहनुपर्ने अवस्था छ। औद्योगिक उत्पादनको हिस्सा लामो समयदेखि स्थिर जस्तै रहेकाले थप रोजगारीका अवसर सिर्जना हुन सकेको छैन भने सेवा क्षेत्रको विस्तारले मात्र हरेक वर्ष श्रम बजारमा प्रवेश गर्ने लाखौं युवाको रोजगारीको चाहनालाई धान्न सकेको छैन। त्यसैले नेपालमा अल्पकालका लागि वैदेशिक रोजगारीलाई नै अन्तिम विकल्पको रूपमा हेरिँदै आइएको छ।

विगत एक दशकमा नेपालको औसत आर्थिक वृद्धिदर चार प्रतिशतको हाराहारीमा सीमित छ। आन्तरिक उत्पादन अभिवृद्धि, रोजगारी सिर्जना, दिगो राजस्व व्यवस्थापनमा अपेक्षित सुधार हुन नसक्दा देशलाई न्यून मध्यम आय भएको मुलुकमा स्तरोन्नति गर्न सकिएको छैन।

मुलुकको राजनीतिक अस्थिरता, भ्रष्टाचार, सार्वजनिक सेवाको कमजोर गुणस्तर लगायतका विषयलाई लिएर विगतदेखि नै नागरिक तहमा असन्तुष्टि बढ्दै आएको थियो। नयाँ निर्वाचनपश्चात् अहिले केन्द्रीय तहको शासन सञ्चालनमा युवा उमेर समूहको बाहुल्य छ। आन्तरिक उत्पादन अभिवृद्धि, रोजगारी सिर्जना, उच्च आर्थिक वृद्धि, भ्रष्टाचार न्यूनीकरण, सार्वजनिक सेवाको सुधार गर्नुपर्ने चुनौती वर्तमान सरकारसामु देखिन्छ। प्रतिस्पर्धी विश्व बजारमा नव युवाका आकांक्षाहरू समेट्नका लागि पनि परम्परागत सोच र शैलीबाट नीति निर्माताहरू माथि उठ्नुपर्ने आवश्यकता छ। यस्ता सपना पूरा गर्नकै लागि पनि सुम्पिटरियन 'क्रियटिभ डिस्ट्रक्सन'को अवधारणा सान्दर्भिक हुन सक्छ। यसका लागि केही नीतिगत र संरचनागत सुधारका प्रयास थाल्नुपर्ने देखिन्छ।

पहिलो, राज्य संयन्त्रलाई आसेपासे पुँजीवादको प्रभावबाट मुक्त गर्न जरुरी छ। कुनै व्यावसायिक कम्पनी वा व्यक्तिलाई

विशेष नीतिगत संरक्षण हुनुहुँदैन। यसले उस्तै प्रकारका अन्य व्यवसायलाई मौदानमा टिकिराख्न र व्यवसायको थप विस्तारमा 'ब्रेक' लगाइदिन्छ। व्यावसायिक दक्षता विकास गरी सफलता हासिल गर्नेभन्दा पनि राज्य संयन्त्रलाई प्रभावमा पारेर सफलता प्राप्त गर्ने होडको लागत समग्र अर्थतन्त्र र नागरिकले भोग्नुपर्ने हुन्छ। सबैलाई समान नियम लागू हुने पूर्ण प्रतिस्पर्धी वातावरण सिर्जनाको लागि बलियो प्रतिस्पर्धी कानूनको तर्जुमा र कार्यान्वयन आवश्यक छ।

दोस्रो, स्थापित र पुरानो प्रविधि तथा मान्यतालाई चुनौती दिने मुख्य कार्य विश्वविद्यालय र शिक्षण संस्थाबाट खोज तथा अनुसन्धानमार्फत हुनुपर्दछ। विश्वविद्यालयलाई 'डिसर्पटिभ आइडिया' उत्खननको लागि प्रोत्साहन गर्ने मुख्य थलोको रूपमा स्थापित गर्नका निम्ति विद्यमान शिक्षा प्रणाली र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई सोहीबमोजिम परिमार्जन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ। शिक्षालाई मुख्यतः खोज, अनुसन्धान र समस्या समाधानतर्फ उन्मुख गर्नेपर्छ। यसरी उत्पादित जनशक्तिले नै प्रतिस्पर्धात्मक व्यावसायिक वातावरणलाई रूपान्तरण गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्नेछ।

तेस्रो, समस्यामा परेका श्रमशक्तिको संरक्षण गर्नु राज्यको अनिवार्य दायित्व हुन्छ। प्रविधि विकासले अफठ्यारोमा परेका नागरिकको बारेमा राज्य संयन्त्र पूर्ण जानकारी तथा आवश्यक हस्तक्षेपको लागि तयार रहनुपर्दछ। यसको लागि छोटो समयको सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्था र नयाँ प्रविधिमा अभ्यस्त हुन सीप विकास कार्यक्रम सञ्चालनको नीतिगत तथा संस्थागत संयन्त्रको विकास अनिवार्य हुन्छ।

५. निष्कर्ष

उन्नत प्रविधिको विकास र पहुँच नै एक्काइसौं शताब्दीको आर्थिक समृद्धिको मुख्य स्रोत रहनेमा दुईमत रहेन। विकासको गतिमा पछि परेका नेपालजस्ता मुलुकले स्वस्थ व्यावसायिक वातावरण तयार गर्दै प्रविधिको विकासमार्फत दक्षता हासिल गर्ने अवस्था सिर्जना गर्नु आवश्यक छ। यसमा पूर्ण प्रतिस्पर्धी वातावरणको लागि आसेपासे पुँजीवादको अन्त्य र पुराना प्रविधि तथा मान्यतालाई चुनौती दिँदै नवीनतम प्रविधि र नवप्रवर्तनको विकासमा अग्रसर हुने शिक्षा प्रणाली अवलम्बन गर्नु अहिलेको मूलभूत आवश्यकता हो। रचनात्मक विनाशमार्फत आर्थिक उन्नयनको मार्गचित्र प्रस्ताव गर्ने सुम्पिटरियन अवधारणा नेपाल लगायतका मुलुकका लागि पनि समय सान्दर्भिक र उपयोगी छ। ■

(उप-निर्देशक तिमिल्सिना नयाँ दिल्लीस्थित साउथ एसियन युनिभर्सिटीमा अर्थशास्त्र विषयमा विद्यावारिधि शोधकर्ता हुन्। यस लेखमा व्यक्त विचार लेखकका निजी धारणा हुन्।)

ज्ञान आदानप्रदान कार्यक्रम सम्पन्न

विभिन्न विभाग/कार्यालयले साउन महिनामा ज्ञान आदानप्रदान कार्यक्रम सम्पन्न गरेका छन्। यसै क्रममा **तथ्याङ्क महाशाखा**ले साउन १८ गते 'Centralized Database Architecture and its Adoption at NRB' विषयमा ज्ञान आदानप्रदान कार्यक्रम आयोजना गर्‍यो। अडिट पार्टनरसिप लिमिटेडका सिनियर डेटा इन्जिनियर हेमराज ढकालले केन्द्रीकृत डेटाबेसका विविध पक्षबारे जानकारी दिनुभयो। महाशाखाका निर्देशक सत्येन्द्रराज सुवेदीको अध्यक्षतामा आयोजित कार्यक्रममा विभिन्न विभाग/कार्यालयका कर्मचारीको सहभागिता थियो।

वित्तीय जानकारी इकाइले साउन २१ गते ज्ञान आदानप्रदान कार्यक्रम आयोजना गर्‍यो। इकाइका प्रमुख वासुदेव भट्टराईको अध्यक्षतामा आयोजित कार्यक्रममा उप-निर्देशक सचिनराज पियाले 'Egmont Group Plenary Meeting July, 2026' विषयमा वार्ता प्रस्तुत गर्दै एगमन्ट ग्रुपअन्तर्गतका कार्य समूहबाट भइरहेका विभिन्न कार्ययोजना र रणनीतिक विश्लेषण सम्बन्धी दस्तावेजबारे जानकारी दिनुभयो। यसै गरी, सहायक निर्देशक किशोर महारा र प्रधान सहायक विवेश पोखरेलले 'goAML Software

& New Workflow' विषयमा वार्ता प्रस्तुत गर्नुभयो। त्यस क्रममा उहाँहरूले गो-एएमएल प्रणालीको प्रभावकारी उपयोग, सूचक संस्थाबाट प्राप्त हुने जानकारीको विश्लेषण र गुणस्तरीय प्रतिवेदन तयारीबारे जानकारी दिनुभयो।

यसै गरी, **वित्त व्यवस्थापन विभाग**ले साउन २८ गते 'कर्मचारीहरूको आयकर गणना तथा कर कट्टी व्यवस्था' विषयमा ज्ञान

आदानप्रदान कार्यक्रम आयोजना गर्‍यो। सो अवसरमा विभागका सहायक निर्देशक मन्जिला त्रिपाठीले आयकरसम्बन्धी कानून, नीति/नियम, कर गणना, आर्थिक वर्ष २०८३/८४ को बजेट र आर्थिक ऐनमार्फत परिमार्जन भएका व्यवस्थाबारे जानकारी दिनुभयो। कार्यक्रम विभागका कार्यकारी निर्देशक राजेन्द्र भट्टराईको अध्यक्षतामा सम्पन्न भएको थियो। ■

Major Financial Indicators

as on Asar End, 2083 (Mid-July, 2026)

		Class "A"	Class "B"	Class "C"	Overall
A. Credit, Deposit Ratios (%)					
1	Total Deposit/GDP	122.84	10.91	2.34	136.09
2	Total Credit/GDP	86.63	9.11	1.81	97.55
3	Total Credit/ Total Deposit**	70.52	83.54	77.21	71.68
4	CD Ratio*	69.90	83.15	76.70	71.07
5	Fixed Deposit/Total Deposit	35.13	31.84	54.50	35.20
6	Saving Deposit/Total Deposit	46.41	54.84	31.96	46.83
7	Current Deposit/Total Deposit	8.83	3.26	1.71	8.26
8	Call Deposit/Total Deposit	8.89	10.01	11.77	9.03
9	NPL/ Total Loan^	5.56	5.77	9.89	5.66
10	Total LLP /Total Loan	5.86	5.25	9.28	5.87
11	Deprived Sector Loan/Total Loan \$^	5.17	6.12	5.74	5.27
B. Liquidity Ratios (%)					
1	Cash & Bank Balance/Total Deposit	8.18	6.38	8.89	8.05
2	Investment in Gov. Securities/Total Deposit	14.80	10.48	11.48	14.40
3	Total Liquid Assets/Total Deposit #	39.08	27.91	34.87	38.11
C. Capital Adequacy Ratios (%)					
1	Core Capital/RWA	9.80	11.26	11.93	9.95
2	Total Capital/RWA	12.61	14.07	14.66	12.76
D. Financial Access					
1	No. of institutions	20	17	16	53
2	No. of Branches	4,941	1,112	294	6,347
3	No. of Deposit Accounts	54,449,539	7,883,672	1,092,085	63,425,296
4	No. of Loan Accounts	1,700,934	261,447	68,983	2,031,364
5	No. of Branchless Banking Centers	678	3	-	681
6	No. of Branchless Banking Customers	263,725	454	-	264,179
7	No. of Mobile Banking Customers	25,750,601	4,010,160	339,794	30,100,555
8	No. of Internet Banking Customers	1,859,304	618,888	20,828	2,499,020
9	No. of ATMs	4,746	336	33	5,115
10	No. of Debit Cards	12,244,640	1,383,886	85,420	13,713,946
11	No. of Credit Cards	324,439	5,178	901	330,518
12	No. of Prepaid Cards	273,039	4,842	-	277,881
E. Interest Rate(%)					
1	Wt. Avg Interest Rate on Deposit	3.21			
	(a) Saving	2.82			
	(b) Fixed	4.95			
	(c) Call	0.57			
2	Wt. Avg Interest Rate on Credit	6.55			

Note:

Bank balance includes money at call

Nominal GDP for 2024/25(P) stands at Rs. 6,107,220 million

(Source: <https://nsonepal.gov.np/content/13365/annuppout-statistics-regarding-national-audit-of-national/>)

Number of branches include head office, banking branches and extension counters

\$ 6 months prior Total Loan has been used to calculate Deprived Sector Lending Ratio

^Data as on Asar end of FY2082/83 (2025/26)

#Calculation method is revised; liquid assets are derived from FN 9 (CAF 2015) and FN 8 (CAF 2007)

*CD Ratio =

$$\frac{\text{Total Credit}}{\text{Total Deposit} + \text{Debentures not designated for capital fund} + \text{NRB Refiance loan} + \text{FCY loan more than or equal to 1 year} - \text{Interbank Deposit}}$$

$$\text{Total Deposit} + \text{Debentures not designated for capital fund} + \text{NRB Refiance loan} + \text{FCY loan more than or equal to 1 year} - \text{Interbank Deposit}$$

**Total Credit / Total Deposit = $\frac{\text{Total Credit}}{\text{Total Deposit}}$ (As per balance sheet)

केन्द्रद्वारा विभिन्न तालिम सम्पन्न

वैकर्स प्रशिक्षण केन्द्रले साउन महिनामा विभिन्न तीन वटा तालिम कार्यक्रम सम्पन्न गरेको छ। यसै क्रममा केन्द्रले साउन १८ गते थापाथलीमा 'Judicial and Administrative Proceedings' विषयक अधिकृतस्तरीय तालिम सञ्चालन गर्‍यो।

चार वटा सत्रमा सञ्चालित उक्त तालिममा नेपालको न्याय प्रणाली, अदालतको तह र क्षेत्राधिकार, न्यायिक प्रक्रिया, बैकिङ क्षेत्रसँग सम्बन्धित कानुनी व्यवस्था, प्रशासकीय कानून, राष्ट्र बैंकसँग सम्बन्धित मुद्दा र त्यसउपर प्रतिपादित न्यायिक दृष्टिकोण

लगायतका विषयमा प्रशिक्षण दिइएको थियो। तालिममा विभिन्न विभाग/कार्यालयका २५ जना कर्मचारीको सहभागिता थियो।

यसै गरी, केन्द्रले साउन २८ र २९ गते थापाथलीमा 'Capital Adequacy Assessment and ICAAP Review-Basel' विषयक अधिकृतस्तरीय तालिम सञ्चालन गर्‍यो। छ वटा सत्रमा सञ्चालित उक्त तालिममा ३० जना कर्मचारीको सहभागिता थियो। सो अवसरमा पुँजी पर्याप्तताको अवधारणा, सो सम्बन्धमा वासेलका सिद्धान्त र पुँजी संरचना, नेपालमा पुँजी पर्याप्ततासम्बन्धी नियामकीय

व्यवस्था, सुपरिवेक्षकीय दृष्टिकोण लगायतका विषयमा सहभागीलाई प्रशिक्षण दिइएको थियो।

केन्द्रले साउन २५ देखि २७ गतेसम्म थापाथलीमा 'Banking Operations and Currency Management in Nepal' विषयक अधिकृतस्तरीय तालिम सञ्चालन गर्‍यो। ११ वटा सत्रमा सञ्चालित उक्त तालिममा विभिन्न विभाग/कार्यालयका २९ जना कर्मचारीको सहभागिता थियो। सो अवसरमा मुद्रा व्यवस्थापन, नोटकोष सञ्चालन, बैकिङ अपरेसन, सरकारी खाता सञ्चालन लगायतका विषयमा जानकारी दिइएको थियो। ■

अवकाश

मुद्रा व्यवस्थापन विभागका उप-निर्देशक भीमप्रसाद अधिकारीले २०८३ साउन ४ देखि बैंक सेवाबाट अवकाश पाउनुभएको छ। यसै गरी, गभर्नरको कार्यालयका कार्यालय सहयोगी प्रथम लेखनाथ पाण्डे साउन १७ देखि अवकाश हुनुभएको छ।

उहाँहरूले ५८ वर्ष उमेरहदका आधारमा अवकाश पाउनुभएको जानकारी मानव संसाधन व्यवस्थापन विभागले दिएको छ। **नेपाल राष्ट्र बैंक समाचार** उहाँहरूको सुखद अवकाश जीवनको निमित्त हार्दिक शुभकामना व्यक्त गर्दछ। ■

प्रकाशक

नेपाल राष्ट्र बैंक, गभर्नरको कार्यालय
सूचना तथा सञ्चार महाशाखा
बालुवाटार, काठमाडौं,
फोन : ५७१६४१/४२, Ext.: २१३९/२१४०
इमेल : samachar@nrb.org.np,
वेबसाइट : www.nrb.org.np

सम्पादक

डा. सञ्जयप्रसाद मिश्र

सम्पादन सहयोगी

रोशन सेढाई
लालकुमार सुवेदी
नीरज पाण्डेय

ले-आउट

संजीव दाहाल